

„A kari tanács dolga”

PUBLICISZTIKA - LXIII. évfolyam, 15. szám, 2019. április 12.

Legutóbbi írásom, azaz március 22-e óta nem sok eseményről számolhatok be az Akadémia ügyében. Mind az Európai Néppártnak, mind az MTA Elnökségének az ÉS akkori lapzártája után megtartott ülése viszonylag megnyugtató eredménnyel fejeződött be. Az előbbi nem zárta ki a Fideszt, ami élte a reményt, hogy a hazai kormánypárt vezetője még nem ront neki a megmaradt autonóm intézményeknek, bár hosszú pórázra engedett szószólói úgy kezdték támadni a pártszövetséget, mintha már kívül lennének. Az Akadémia vezetése pedig – továbbra sem elkötelezve magát a kutatóhálózat (KH) feladása mellett – hozzájárult, hogy az általuk preferált négy helyett két, egy stratégiai-szervezeti és egy jogi-pénzügyi munkacsoportban egyeztessék az MTA és az ITM megbízottai a májusi közgyűlés elé terjesztendő javaslatokat.

„Először úgy látszott, hogy az”

Az elnökség a közleményében továbbra is kiállt az MTA felügyelete alá tartozó KH mellett, bár késznek mutatkozik az irányítási modell megváltoztatására. Ugyanakkor nyilvánosságra hozta saját delegáltjai nevét, és meglepetésre az Akadémia választott vezetői csak „szakmai támogatást nyújtanak”, vagyis a tárgyalásokban magukban gyakorlatilag nem vesznek részt, ráadásul a jogi-pénzügyi bizottságban a MTA hivatalának munkatársai kaptak csak helyet, az elnökség tagjai közül senki. Az ITM, amely (ugye emlékszünk?) a nagy visszhangot keltett március 8-i szándéknyilatkozatot azonnal nyilvánosságra kívánta hozni, saját tárgyalódelegációja összetételét a mai napig nem jelentette be, tápot adva a gyanúnak, hogy a közvélemény tájékoztatása csak akkor fontos neki, ha azzal a saját érdekeit szolgálja. A megjelent fénykép alapján korábban néhány nevet közlétehetünk, és továbbiakról is tudunk, de ha a minisztérium rejtegetni szeretné az őt reprezentáló személyeket, akkor egyelőre hagyjuk meg neki ezt az édes titkot.

A pillanatnyi helyzet azt mutatja, az elnökség maximum abba hajlandó belemenni, hogy a KH-ról szóló döntéseket kivegye a közgyűlés kezéből, és egy továbbra is az MTA-n belül felállítandó, még eldöntetlen összetételű testületre ruházza az eddig a közgyűléshez tartozó olyan jogokat, mint a kutatóközpontok és önálló intézetek alapítása, illetve megszüntetése. Ha a kormányoldal ebbe belemegy, akkor a nagy küzdelem az oldalak képviselői arányszámaiért folyik majd. A Lendület-pályázatokat elnyert kutatók például egyenlő, egyharmados arányban szeretnék látni az MTA közttestületének, a KH-nak és a kormánynak a képviselőit, az ITM azonban nyilván legföljebb a fele-fele megosztást fogja támogatni, a kormányfő és az MTA-elnök által közösen jelölt vezetővel a csúcson. És akkor még kérdéses, hogy a kormányoldalon milyen számban lesznek jelen a tudomány művelői a hivatalnokok vagy politikusok mellett.

Az elnökség április 16-án tartja a közgyűlés előtti utolsó ülését; ekkor fogadja el az előterjesztendő állásfoglalásokat, amelyeknek a megvitatására az egyes tudományos osztályokon valószínűleg már nem lesz alkalom a május 6-án kezdődő plenáris ülés előtt. Ennek megvan az a veszélye, hogy a vita parttalanná válik, és várható, hogy e programpont elhúzódásának arányában csökken a figyelem (és a létszám). Sok múlik azon, milyen határozati javaslatokat terjeszt elő az elnökség: ritkán fordult elő, hogy ezeket teljesen ellenkezőjűkre fordította volna egy akármennyire nyílt vita is. És még az sem tudható, elfogadják-e több tudományos osztály – szerintem elég kockázatos – javaslatát, hogy a KH ügyeiről név szerint szavazzanak.

Mindenesetre Palkovics miniszter berlini útjáról visszatérve az ITM közleményt adott ki, többek között arról, hogy „a Magyar Tudományos Akadémiá(Val) kapcsolatban elmondta: a cél egy olyan kutatóintézeti hálózat kialakítása, amely szerkezetében az egyébként kitűnően működő német kutatóintézeti hálózatnak felel meg”. Továbbá „megbeszélést folytatott az MTA-ról az egyetemi intézményrendszeren kívüli kutatóintézeteket összefogó Leibnitz [sic!] Társaság (Leibniz-Gemeinschaft) vezetőjével, akinek elmondta, hogy »nem teszünk mi mást, mint amit a német kormány is megtett az ország egyesítése után, 1991-92-ben, jelesül átgondolta azt, hogy jól működik-e a keletnémet akadémia, amely ugyanolyan szerkezetű volt, mint a magyar«.”

A miniszter most már nemcsak minket, hanem német partnereit is félrevezette. Először is arra utalt, hogy a bizonyítottan semmilyen konkrét tervvel nem rendelkező ITM a német kutatóintézeti hálózat(ok?) szerkezetének honosítását célozza meg – anélkül, hogy kimutatta volna, hogy az MTA KH gyengén teljesít, vagy megvárta volna a közreműködésével felállított paritásos bizottság vizsgálatának eredményeit. Azután a pártirányítású NDK-intézethálózatot hasonlította a mai magyar akadémiai KH-hoz, ami felháborító rágalom. Ezzel indokolni az átalakítás szükségességét már nem is csúsztatás vagy füllentés.

A viszonylag nyugodtan haladó tárgyalásokba csapott bele az MTA múlt pénteki, majd az ITM vasárnapi közleménye, amelyek homlokegyenest ellenkező következtetésre jutottak a nemzetközi szakértők bevonásával elkészített, de még nem nyilvános értékelés alapján, mintha ugyanarról a tárgyalásról a BBC és a TASZSZ beszámolóját olvastuk volna. „A kutatóhálózat teljesítménye kiváló, a ráfordított támogatás és a publikációs teljesítmény összefüggése alapján Európában a legjobbak közé tartozik, és számos olyan alkotóműhellyel rendelkezik, amelyek a világ élvonalába tartoznak, és nemzeti kincsnek tekinthetők. A hálózat gyökeres átalakítására ezért nincs szükség, de – mint minden nagy rendszeren – ezen is lehet fejleszteni” – olvassuk az MTA honlapján. „A jelentés szerint a fenntartói struktúrának és a finanszírozás alapelveinek gyökeresen meg kell változnia, a kutatóintézetek szintjén pedig nagyon sok helyen teljesítménynövelésre van szükség” – írja az ITM.

A *Magyar Nemzet* április 3-i írása is igyekszik Palkovics álláspontját támogatni. Szerintük „az MSZP-SZDSZ-es koalíció idején pontosan ugyanazokat a problémákat emlegették a hatalmon lévők, mint amiket a mostani kormány is orvosolni igyekszik”. Kóka János másfél évtizeddel ezelőtti intézetbezárási ötletéről az *ÉS* november 16-i számában már megemlékeztem, Hiller Istvánnak a lapban hivatkozott tevékenységéről azonban már csak azért sem, mert az kissé másképp festett. Íme Hiller „kemény bírálata” 2007-ből az akkori minisztériumi közlemény szerint: „meg kell vizsgálni, hogy milyen módon lehet erősíteni a kutatás-fejlesztés és a gazdaság kapcsolatát, valamint át kell tekinteni a tudományos teljesítmény és a kutatási eredmények értékelésének problematikáját. Az átalakulásnak a miniszter szerint az a célja, hogy a megváltozott és rohamos sebességgel változó körülmények között meg lehessen őrizni azt a helyzetet és szerepet, amit évszázados múltjával a magyar tudományos élet már kiharcolt.” Itt egyébként arról az akkor túl lassan haladó reformról volt szó, amelyet végül Pálinkás József elnöksége alatt 2011-ben valósítottak meg. Hiller egyébként az éves parlamenti költségvetési vitáktól mentesítve három évre előre kívánta biztosítani az MTA teljes költségvetését.

A lap cikke ezzel fejeződik be: „A szovjet rendszerű akadémiai kutatóhálózatban dolgozó kutatók elkényelmesedtek és motiválatlanok voltak. Palkovics László ezért is szeretné, hogy az akadémiai kutatóintézet-hálózat ne az Akadémián belül, hanem azon kívül működjön.” Azt persze nem tudom, a miniszter itt nem saját példájára, az államtitkári működése alatt eddig még nem ismert tevékenysége ellenértékéért a SZTAKI-tól felvett havi 800 ezres fizetésére gondolt-e.

„A tanácsnál nem vagyok helyezett”

Mivel az MTA körül most inkább a felfokozott várakozást tapasztaljuk, végre visszatérhetek egy régi témámra, a hazai egyetemek sanyarú helyzetére. Többször írtam már a felsőoktatás finanszírozásának

szándékos megoldatlanságáról, vagyis arról, hogy nem lévén objektív mutatókra támaszkodó többtényezős (diáklétszám, szaktípus, képzésszint, tudományos/kutatási teljesítmény, kis szakok, épületfenntartás stb.) normatív finanszírozás, a „kézből etetett” intézmények a fenntartó akaratának áldozataivá válnak.

Nem tudom, mennyire az EMMI urainak szándékából, de az ELTE két kara a napokban 64 alkalmazottjától vált meg, részben nyugdíjazással, részben csoportos leépítés révén befolyozandó egy 500 milliós hiányt. (Azt már meg sem kérdezem, hogy mi ebben a Palkovics által kiválasztott kancellár felelőssége.) Amikor a több rangsorban is a legjobbnak minősített hazai egyetem az érintett dékánok szerint is váratlan lépésre kényszerül, az az egész felsőoktatásra rossz fényt vet. Különösen, ha a költségtakarékosság okából nyugdíjba küldött „drága” professzorok és docensek, valamint a közalkalmazotti védettségük miatt csak így elbocsátható alkalmatlan kollégák mellé olyanok is felkerülnek a listára, akik bizonyíthatóan komoly kutatói tevékenységet mutathatnak fel, amit nemzetközi publikációik és hivatkozásaik is igazolnak. Pedig a leépítést indokló körlevélben ez a négy szempont szerepelt: „a nyugdíj-jogosultságot elérő kollégák körének felülvizsgálatával és nyugdíjazásával, a határozott idejű kinevezések felülvizsgálatával, a további jogviszonnal rendelkező állomány felülvizsgálatával, valamint tudománymetriai szempontok mérlegelésével” kísérik meg végrehajtani a rájuk kényszerített döntést.

A múlt héten a parlament elfogadta a lex Corvinust, így az egykori Közgáz lehet az első államilag kiszervezett magánegyetem, amelyet egy alapítvány fog eltartani egy ma még ismeretlen (és a szabályok szerint leválthatatlan) kuratórium irányításával. Jóllehet a közalkalmazotti státuszuktól búcsúzni kénytelen oktatók tájékoztatása továbbra is várat magára, annyit érdemes megjegyeznünk, hogy a magánegyetemek hazájában, az USA-ban az élethosszig tartó állás, a *tenure* ugyanúgy megilleti a magánegyetemre kinevezett professzort, mint állami intézménybe kinevezett kollégáját. Az oktatás szabadsága, az oktató szólásszabadsága ugyanis olyan fontos szempont, ami felülírja akár a gazdasági racionalitást is. Kíváncsi vagyok, az „új” Corvinus Egyetemen ezt felismerik-e.

„Mi mennyit ér?”

Az is a jövő titkai közé tartozik, hogyan változik majd a Corvinus hallgatói létszáma és összetétele. Jóllehet a friss jelentkezési adatok szerint még nőtt is a népszerűsége, a mobilitási statisztikákkal dicsekedni amúgy sem képes magyar felsőoktatásnak nyilván az egyre jobban elitesedő zárványává válik, de itt legalább nem kell majd panaszkodni a felvett hallgatók nyelvtudási hiányosságaira.

Már csak azért sem, mert hamarosan kizárólag nyelvvizsga-bizonyítvánnyal a kézben lehet felvételizni (miközben tízezrek nyelvvizsga híján még mindig nem kaphatták meg a diplomájukat). Hogy ez mit jelent a 2005 óta nem csupán abszolút számában, de a demográfiai változásoktól függetlenül népességarányosan is csökkenő hallgatólétszám alakulásában, könnyen megjósolható. Az *Átlátszó* adatai szerint 2005-ben a népesség 4,2 százaléka állt hallgatói jogviszonyban, de 2016-ban már csak 2,92 százaléka. Az EU-tagországokban a diplomával rendelkező felnőttek aránya 2005 és 2017 között 26-ról 37 százalékra nőtt, míg Magyarországon 17-ről csak 24-re, vagyis a növekedés üteme eleve kisebb, így a távolodás a középmezőnytől garantálva van.

Az egyetemi szintű nyelvtanításról már rég lemondott az oktatási kormányzat, sikeresen előállítva egy visszás helyzetet, amelyben a végzés előfeltételeként megkövetelte a nyelvvizsgát, de nem biztosította annak megszerzését a kredites képzések között, pedig ha például matematikából ír elő krediteket a tanterv, akkor az adott szaknak a kurzusokat is biztosítania kell hozzá. Mint egy korábbi cikkemben jeleztem, a nyelvvizsgát felvételi követelményként nem valamelyik felsőoktatási szakértő, hanem a szakképzés legfőbb támogatója, Parragh László kamarai elnök találta ki. Márpedig ő nemcsak a felsőoktatást, de a gimnáziumot is feleslegesnek tartja. Így már érthető, mi volt a mögöttes szándék.

Ezzel szemben véletlenszerűen bőkezű kormányfőnk kitalálta, hogy kétszer kéthetes képzésekre küldi a

középiskolásokat, lehetőleg a szorgalmi időszakon kívül – Kínától Angliáig, nagyjából évi 90 milliárd forintért, ahogy többen kiszámolták. Süssék rám a demagógia vádját, de ki kell mondanom: ebből az összegből nem a hazai oktatás vagy azon belül a nyelvoktatás fejlesztése valósul meg, hanem elsősorban az itthoni utazásszervezők, a külföldi nyelviskolák és szállásadók, valamint a légitársaságok részesülnek. És akkor nem taglalom egy kéthetes kurzus hiábavalóságát – hacsak a diák nem motivált annyira, hogy remélhetőleg családnál elszállásolva magyarul végig nem szólal meg (de ahhoz nemcsak az esetleges magyar iskolatársaitól, de a telefonjától is el kellene tiltani...).

„Ha bárki más a szent tálba kotorna”

Az előbb emlegetett egyetemfinanszírozási visszasságoknak valószínűleg szándékosan vállalt következménye egy másik folyamat is. 2013-ban egy azóta visszavont törvényhelyre hivatkozva Balog Zoltán miniszter két esetben is mást nevezett ki rektornak, mint akiket a szenátusok megválasztottak (és egy helyen érvénytelenítette az amúgy szabályos választást). Ma már azonban többnyire gond nélkül megválasztják a kormány által „sugallt” jelöltet. Sőt újabban más esélyes pályázó többnyire nem is jelentkezik, hiszen miért akarna magának vagy az egyetemének gondot okozni? Ha ugyanis személyre szólóan lehet eldönteni, milyen pótlólagos forrásokhoz jut egy intézmény, akkor ténylegesen az egyetem érdeke, hogy a kormánnyal szót érteni képes vezetőjük legyen.

Ámde ilyenkor elindulhat egy amolyan licitálási folyamat, aminek köszönhetően az így vezető pozícióba került oktatók még az esetleg elvárt mértéken felül is teljesíteni akarnak. Valószínűleg ennek köszönhetőek egyes váratlan díszdoktori címek, vezetők politikai elfogultságtól nem mentes nyilatkozatai, pártközeli reklámszakértőnek a professzorinál is nagyobb fizetéssel való alkalmazása, helyi pártpolitikai szerepet vállaló professzorok politikamentességre felszólító közleményei, az újabban kényelmetlenné vált kolléga miatt a professor emeritus cím adományozására vonatkozó szabályzat átírása. Nem beszélve a lassan, de észrevehetően terjedő öncenzúráról, hiszen annyi mindenhez kizárólag pályázati úton lehet hozzájutni, és ki akarna a saját ellensége lenni?

Egyelőre még csak (újramelegített) híresztelések tárgya, hogy összevonják a művészképző intézményeket, és a vicces rövidítésű Budapesti Összművészeti Egyetembe szerveznék egybe őket. A félelmek máris átjárták oktatóikat, akik attól az interjútól is megrettentek, amelyben Vigh Andrea, a Zeneakadémia rektora egyes belvárosi épületeiket ajánlotta fel a volt MÁV-székházat is magában foglaló „Andrássy úti kampusz” kialakítása céljából. Mások, mint a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, előre menekülnek, részben az ITM-mel megkötött friss szerződéssel (és rektoruk kreatív ipari miniszteri biztossá való kinevezése révén), részben a Corvinusra hasonlító alapítványi átalakulás reményében. Bármennyire hasonló közönsége lehet is a különféle művészeti ágaknak, bármilyen mértékben kiegészíthetik is egymást egyes produkcióikban, a képzések radikális különbözősége illuzórikussá teszi az adminisztráción túlmenő egyesítés elvárt hozadékát. Szerencsére az EMMI nyilatkozata szerint ez most nincs napirenden. Persze kérdés, mennyire az ő kezükben és nem az ITM-ében van a felsőoktatás jövőjének a kulcsa.

Ahogy a CEU ügyében is inkább Palkovics nyilatkozik, mint az EMMI minisztere vagy reszortfelelős államtitkára, már ha nem Szijjártó külügyminiszter, aki továbbra sem tud leszokni arról, hogy – lekezelő mosollyal az arcán – a CEU amerikai kampuszát hiányolja, amikor a saját kormánya által kitalált lex CEU értelmében az egyetem csupán ennek a követelménynek kell, hogy eleget tegyen: „a székhelye szerinti országban működő, és ott ténylegesen felsőoktatási képzést folytató, államilag elismert felsőoktatási intézménynek minősül”. Ez, mint tudjuk, megvalósult, de mivel a „nemzetközi szerződést” kormányunknak még nem sikerült aláírnia, az Oktatási Hivatal erre hivatkozva nem tudja vizsgálni a szükséges feltételek meglétét. Márpedig nincs hatalom, amely ezt a kormányt arra tudná rábírní, hogy olyasmit írjon alá, amit (a vezetője) nem akar.

A Manfred Weber által a CEU-nak dobott mentőöv, miszerint a müncheni műegyetemmel, majd újabban a

kaliforniai Stanford Universityvel kötendő megállapodás tenné lehetővé az amerikai diplomák kiadását, már nem elég a CEU vezetésének, amely ennél komolyabb jogi garanciákat kíván kapni.

„S a kari tanácsnak mi jár?”

És itt érkezünk el a CEU és az MTA ügyének hasonlóságához, legalábbis a tekintetben, hogy jó néhányan vannak, akik azt emlegetik, nem kellett volna a CEU-nak mindjárt támadásba lendülnie, felkelteni a külföld figyelmét és nemzetközi szolidaritást elvárni. Hasonlóképpen az MTA elnökének is még tavaly nyáron meg kellett volna ragadnia az alkalmat, mondják, hogy a kormányfővel leüljön tárgyalni ahelyett, hogy számon kérte volna az alapfinanszírozásuk elvonásának okát, illetve az átszervezési javaslat konkrét indokát és részleteit.

Csak hogy ilyenkor elfelejtik, hogy egyrészt Orbán Viktor egyenesen megmondta, csak Palkoviccsal lehet az MTA-nak tárgyalnia, ráadásul még régi ismerőseit is elhajtotta erre hivatkozva, másrészt mára napnál világosabban kiderült, hogy a lex CEU segítségével pontosan az egyetem kulcsfontosságú amerikai képzéseit akarták ellehetetleníteni. Az pedig már merő ködösítés, hogy mindkét esetben az a vád ellenük, hogy „politikai síkra terelték” az ügyet – mintha lett volna szakmai ok, amely a status quo megváltoztatását indokolhatja.

(A címek Orbán Ottó *A költészet hatalma* ciklusának *Heinrich Heine dala a kari tanácsról* című verséből származnak.)